



## THE GEOGRAPHY OF CULTURAL SECTORS IN THE REPUBLIC OF KARAKALPAKSTAN

**Tolibaeva Nurzada**

Trainee researcher, Karakalpak State University

<https://doi.org/10.5281/zenodo.22110196>

### ARTICLE INFO

Received: 20<sup>th</sup> August 2026

Accepted: 25<sup>th</sup> August 2026

Online: 26<sup>th</sup> August 2026

### KEYWORDS

*Cultural geography, cultural sectors, cultural heritage, folk arts, archaeological monuments, cultural tourism.*

### ABSTRACT

*This article analyzes the territorial formation, distribution, and development of cultural sectors in the Republic of Karakalpakstan from a geographical perspective. Particular attention is paid to the natural, historical, demographic, and socio-economic factors influencing the spatial distribution of cultural institutions, museums, theaters, libraries, historical and archaeological monuments, folk arts, and intangible cultural heritage. Nukus is considered the main cultural center, the areas along the Amu Darya are examined as important zones of historical and cultural heritage, while Muynak and the Aral Sea region are analyzed as areas where ecological history and cultural tourism are increasingly interconnected. The article also considers the prospects for the territorial development of cultural sectors in the region.*

## QORAQALPOG'ISTON RESPUBLIKASINING MADANIYAT TARMOQLARI GEOGRAFIYASI

**Tolibaeva Nurzada**

Qoraqalpoq Davlat Universiteti Stajyor tadqiqotchi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.22110196>

### ARTICLE INFO

Received: 20<sup>th</sup> August 2026

Accepted: 25<sup>th</sup> August 2026

Online: 26<sup>th</sup> August 2026

### KEYWORDS

*Madaniyat geografiyasi, madaniyat tarmoqlari, madaniy meros, xalq amaliy san'ati, arxeologik yodgorliklar, madaniy turizm.*

### ABSTRACT

*Ushbu maqolada Qoraqalpoq'iston Respublikasida madaniyat tarmoqlarining hududiy shakllanishi, joylashuvi va rivojlanish xususiyatlari geografik jihatdan tahlil qilingan. Madaniyat muassasalari, muzeylar, teatrlar, kutubxonalar, tarixiy-arxeologik yodgorliklar, xalq amaliy san'ati va nomoddiy madaniy merosning hududiy tarqalishiga ta'sir etuvchi tabiiy, tarixiy, demografik va ijtimoiy-iqtisodiy omillar yoritilgan. Nukus shahri asosiy madaniy markaz, Amudaryo bo'yi hududlari tarixiy-madaniy meros makoni, Mo'ynoq va Orolbo'yi esa ekologik tarix hamda madaniy turizm rivojlanayotgan hudud sifatida*



*baholangan. Shuningdek, madaniyat tarmoqlarining hududiy rivojlanish istiqbollari asoslangan.*

**Kirish.** Qoraqalpog'iston Respublikasining madaniyat tarmoqlari geografiyasi hududning tabiiy muhiti, tarixiy taraqqiyoti, aholi joylashuvi va milliy madaniyatining o'ziga xos xususiyatlari ta'sirida shakllangan murakkab hududiy tizimdir. Madaniyat geografiyasi nuqtai nazaridan madaniy obyektlarning qayerda joylashganligini aniqlashning o'zi yetarli emas. Muhimi, ularning nima sababdan aynan muayyan shaharlarda yoki tumanlarda to'planganligi, aholi manzilgohlari bilan qanday bog'langanligi hamda hududning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga qanday ta'sir ko'rsatayotganini aniqlashdir [4]. Shu jihatdan Qoraqalpog'iston madaniy makonida markaz va chekka hududlar o'rtasidagi farqlar, tarixiy meros obyektlarining joylashuvi, zamonaviy madaniyat muassasalarining hududiy tarmog'i hamda Orolbo'yi ekologik muammolarining madaniy hayotga ta'siri alohida ahamiyat kasb etadi.

Qoraqalpog'iston O'zbekistonning shimoli-g'arbiy qismida joylashgan bo'lib, uning katta hududini cho'l va plato landshaftlari, Amudaryo deltasi hamda Orolbo'yi egallaydi. Bunday tabiiy-geografik sharoit aholi va madaniyat muassasalarining bir tekis joylashmasligiga olib kelgan. Aholi nisbatan zich yashaydigan Amudaryo vodiysi va yirik shaharlar madaniy xizmatlarning asosiy hududiy tayanchiga aylangan bo'lsa, Ustyurt platosi, Orolbo'yi va cho'l hududlarida aholi punktlari bir-biridan ancha uzoq

joylashgan. Natijada madaniyat muassasalarining hududiy tashkil etilishida aholi zichligi, shaharlarning iqtisodiy salohiyati va transport yo'llari katta rol o'ynaydi. Qoraqalpog'istonning asosiy qismini Qizilqum, Orol dengizi hududi va Ustyurt platosi tashkil etishi ham uning madaniy makonini boshqa hududlardan farqlovchi geografik omillardan biridir [2, 218-221].

Respublika madaniyat tarmoqlarining eng yirik hududiy markazi Nukus shahridir. Poytaxt maqomi, aholining to'planishi, oliy ta'lim va ilmiy muassasalarining mavjudligi, transport aloqalarining rivojlanganligi Nukusda madaniy funksiyalarning yuqori darajada konsentratsiyalashuviga sabab bo'lgan. Shaharda muzeylar, teatrlar, kutubxonalar, madaniyat va san'at muassasalari faoliyat yuritishi natijasida Nukus nafaqat ma'muriy, balki butun Qoraqalpog'istonning madaniy yadrosi vazifasini bajaradi. Rasmiy turizm manbalarida ham Nukus Qoraqalpog'istonning markazi sifatida ko'rsatiladi hamda Savitskiy nomidagi san'at muzeyi va Berdaq muzeyi shaharning muhim madaniy obyektlari qatoriga kiritiladi.

Nukusning madaniy geografiyasida I.V. Savitskiy nomidagi Qoraqalpog'iston Respublikasi Davlat san'at muzeyi alohida o'rin egallaydi. Mazkur muzeyning ahamiyati mahalliy yoki respublika miqyosi bilan chegaralanmaydi. Uning kolleksiyasida Qoraqalpog'iston xalq amaliy san'ati,



arxeologik topilmalar, O'zbekiston tasviriy san'ati va XX asr avangard san'atiga oid noyob asarlar jamlangan. Rasmiy turizm ma'lumotlariga ko'ra, muzey 1966-yilda ochilgan va uning fondida 100 mingga yaqin eksponat mavjud. Shu sababli Nukusning madaniy ta'sir doirasi Qoraqalpog'iston chegarasidan tashqariga chiqib, xalqaro madaniy va turistik aloqalar tizimiga ulanadi. Bu holat madaniyat geografiyasidagi muhim qonuniyatni, ya'ni noyob madaniy obyekt kichik yoki periferik geografik hududning xalqaro miqyosdagi ahamiyatini keskin oshirishi mumkinligini ko'rsatadi [5, 67-74].

Qoraqalpog'iston madaniyat geografiyasining ikkinchi muhim yo'nalishini tarixiy-arxeologik meros tashkil etadi. Ayniqsa, Amudaryoning quyi oqimi va uning qadimgi o'zanlari bilan bog'liq hududlarda qadimgi Xorazm sivilizatsiyasiga oid qal'alar, manzilgohlar, nekropollar va diniy yodgorliklar joylashgan. Beruniy va Ellikqal'a hududlari bu jihatdan alohida ajralib turadi. Sulton Uvays bobo majmuasi, qadimgi qal'alar va boshqa tarixiy obyektlar hududning madaniy landshaftini shakllantirgan. Rasmiy turistik ma'lumotlarda Sulton Uvays bobo maqbarasi Beruniy tumanida, qator boshqa tarixiy va ziyorat obyektlari esa Nukus, Ellikqal'a va boshqa tumanlarda joylashgani qayd etiladi. Demak, respublikaning janubiy va janubi-sharqiy qismi tarixiy-arxeologik madaniyatning hududiy konsentratsiyasi bilan ajralib turadi.

Bu hududiy joylashuv tasodifiy emas. Amudaryo qadimdan aholi manzilgohlari, sug'orma dehqonchilik va shahar madaniyatining shakllanishi

uchun asosiy tabiiy omil bo'lgan. Shuning uchun bugungi madaniy meros obyektlarining katta qismi qadimgi sug'orish va aholi joylashuvi hududlari bilan geografik jihatdan mos keladi. Natijada Qoraqalpog'istonda tarixiy-madaniy obyektlar geografiyasi bilan qadimgi aholi joylashuvi geografiyasi o'rtasida kuchli bog'liqlik kuzatiladi. Bu esa madaniyat tarmoqlarining hozirgi hududiy tuzilishini tushunishda tarixiy geografik yondashuv zarurligini ko'rsatadi.

Respublikaning shimoliy qismida esa Mo'ynoq va Orolbo'yi o'ziga xos madaniy hudud sifatida shakllanmoqda. Mo'ynoqning tarixiy rivojlanishi Orol dengizi, baliqchilik xo'jaligi va dengiz bo'yi turmush tarzi bilan chambarchas bog'liq bo'lgan. Orol dengizining qisqarishi natijasida mazkur hududning iqtisodiy funksiyasi o'zgargani kabi, uning madaniy mazmuni ham yangicha shaklga ega bo'ldi. Ilgari dengiz va baliqchilik madaniyati bilan tanilgan Mo'ynoq bugungi kunda Orol ekologik fojiasining tarixiy xotirasini aks ettiruvchi makonga aylanmoqda. Shu tariqa ekologik inqirozning o'zi hududning madaniy identifikatsiyasiga ta'sir ko'rsatib, ekologik turizm, tarixiy xotira va zamonaviy san'at bilan bog'liq yangi madaniy funksiyalarni yuzaga keltirmoqda [3].

Madaniyat markazlari va kutubxonalar Qoraqalpog'istonning madaniy xizmat ko'rsatish geografiyasida eng keng hududiy qamrovga ega bo'lgan tarmoqlar qatoriga kiradi. Ularning asosiy vazifasi faqat madaniy tadbirlarni tashkil etish emas, balki chekka hududlarda aholining madaniy hayotdagi ishtirokini



ta'minlashdan ham iborat. Masalan, rasmiy statistika ma'lumotlarida 2020-yilda Qoraqalpog'iston Respublikasida 54 ta madaniyat markazi faoliyat yuritgani va ular tomonidan 1801 ta madaniy-ma'rifiy tadbir tashkil etilgani qayd etilgan. Bu ma'lumot hududiy madaniyat tizimida tuman va mahalliy darajadagi muassasalarning ahamiyatini ko'rsatadi.

Kutubxona tarmog'ida ham hududiy qamrov muhim o'rin tutadi. Milliy statistika ma'lumotlariga ko'ra, Qoraqalpog'iston Respublikasida kutubxonalar, axborot-resurs va axborot-kutubxona markazlari soni 2020-yildagi 821 tadan 2025-yilda 1058 taga yetgan. Mazkur ko'rsatkich ta'lim muassasalari tarkibidagi kutubxonalarni ham qamrab olgani sababli uni faqat ommaviy kutubxonalar soni sifatida talqin qilish to'g'ri emas. Shunga qaramay, dinamika axborot va kitob fondlaridan foydalanish imkoniyatlarining hududiy kengayib borayotganini ko'rsatadi. Ayniqsa, aholi punktlari bir-biridan uzoq joylashgan Qoraqalpog'iston sharoitida kutubxona va axborot markazlarining hududiy mavjudligi madaniy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini tenglashtirish vositalaridan biridir [1, 72-75].

Qoraqalpog'iston madaniyatining muhim tarmoqlaridan yana biri xalq amaliy san'atidir. Qoraqalpoq xalqining o'tov bezaklari, gilam va to'qimachilik buyumlari, kashtachilik, milliy kiyimlar, zargarlik buyumlari va an'anaviy bosh kiyimlari xalqning tarixiy turmush tarzi hamda tabiiy muhitga moslashuv tajribasini aks ettiradi. Nukus haqidagi rasmiy turizm ma'lumotlarida ham

Qoraqalpog'iston xalq amaliy san'ati ko'p asrlik rivojlanish tarixiga ega ekanligi ta'kidlanadi. Bunday san'at turlarining geografiyasi ko'pincha mahalliy hunarmandchilik an'analari, xomashyo imkoniyatlari va avloddan avlodga o'tib kelayotgan oilaviy maktablar bilan bog'liq.

Nomoddiy madaniy meros esa hududning barcha qismlarini yagona etnomadaniy makonga birlashtiradi. Qoraqalpoq xalq og'zaki ijodi, dostonchilik, jirov va baxshichilik an'analari, xalq qo'shiqlari, milliy marosimlar, urf-odatlar va an'anaviy bayramlar muayyan bino bilan chegaralanmaydigan madaniyat shakllaridir. Shu sababli ularning geografiyasi muzey yoki teatr geografiyasidan farq qiladi. Ular aholi yashaydigan qishloq va shaharlarda, oilaviy va jamoaviy marosimlarda, turli madaniy tadbirlarda yashashda davom etadi. Rasmiy turizm materiallarida ham qoraqalpoq xalqining an'anaviy o'tov madaniyati, nikoh va bola tug'ilishi bilan bog'liq mahalliy marosimlari hududning madaniy o'ziga xosligi sifatida ko'rsatiladi.

Shunday qilib, Qoraqalpog'iston madaniyat tarmoqlari geografiyasida bir necha funksional hududni ajratish mumkin. Nukus zamonaviy professional madaniyat, muzey, teatr va san'atning bosh markazi hisoblanadi. Beruniy, Ellikqal'a va ularga tutash Amudaryo bo'yi hududlari tarixiy-arxeologik va ziyorat madaniyati bilan ajralib turadi. Mo'ynoq va Orolbo'yi ekologik tarix, mahalliy xotira va turizm uyg'unlashayotgan maxsus madaniy hududni tashkil etadi. Tuman markazlari hamda yirik qishloq manzilgohlari esa



madaniyat markazlari, kutubxonalar va mahalliy ijodiy jamoalar orqali aholiga kundalik madaniy xizmat ko'rsatish vazifasini bajaradi. Bunday hududiy ixtisoslashuv Qoraqalpog'iston madaniy makonining ko'p markazli, ammo Nukus yetakchiligidagi tizim sifatida shakllanganini ko'rsatadi.

**Xulosa.** Umuman, Qoraqalpog'iston Respublikasining madaniyat tarmoqlari geografiyasi tabiiy sharoit, qadimgi sivilizatsiyalar merosi, qoraqalpoq xalqining etnomadaniy an'analari, zamonaviy urbanizatsiya va Orolbo'yida yuz bergan ekologik o'zgarishlarning o'zaro ta'siri natijasida shakllangan.

Uning asosiy xususiyati Nukusda professional madaniyatning yuqori darajada markazlashgani, Amudaryo bo'yi hududlarida tarixiy-arxeologik merosning zich joylashgani, Orolbo'yida esa ekologik va tarixiy xotiraga asoslangan yangi madaniy makonning rivojlanayotganidir. Shu jihatdan madaniyat tarmoqlarini rivojlantirish faqat ma'naviy-ma'rifiy vazifa emas, balki hududlarni kompleks rivojlantirish, turizmni kengaytirish, mahalliy bandlikni qo'llab-quvvatlash va Qoraqalpog'istonning o'ziga xos madaniy qiyofasini saqlashning muhim geografik omili hisoblanadi.

## References:

1. Aytimova, D. (2024). QORAQALPOG'ISTONDA KUTUBXONALAR FONDINING SHAKLLANISHI TARIXIDAN. ART AND CULTURE BULLETIN, (3), 72-75.
2. Bektursunova, G., & To'Ycheyeva, S. (2021). QORAQALPOQ ZAMINIDAGI JAVOHIR. Scientific progress, 2(1), 218-221.
3. Kunnazarova, O. (2026). QORAQALPOG 'ISTON RESPUBLIKASIDA ETNOTURIZMNI RIVOJLANTIRISH IMKONIYATLARI VA UNING IJTIMOIIY-IQTISODIY AHAMIYATI. MUHANDISLIK VA IQTISODIYOT, 4(4).
4. Madaminova, S. (2025). Qoraqalpog'iston Respublikasining Turistik Potentsiali Umumiy Tavsifi. Green Economy and Development, 3(11), 667746.
5. Yuldashev, S. B. (2026). Qoraqalpog 'iston respublikasida savitskiy muzeyining arxitekturaviy shakllanishi va uning turizm rivojiga ta'siri. Строительство и образование, 5(2), 67-74.